

Валентина Титаренко

МУЗЕЙ НАРОДНИХ ПРОМИСЛІВ

Полтавщина – край народних талантів. Майстерність рук, творча фантазія, втілені в килимах, художніх розписах, різьбі по дереву, вишивці, бісероплетінні, писанкарстві, радують око, стимулюють художнє мислення.

Наш край багатий на чудові національні традиції, на людей, руки яких здатні творити безсмертні духовні й матеріальні скарби.

Сьогодні особливої уваги потребує насамперед збереження матеріального набутку минулих поколінь. Такими оберегами людської пам'яті є музеї. Увесь довгий історичний шлях нашого народу відображений у численних творіннях його розуму й праці, велику частину яких дбайливо зберігають саме такі заклади.

Музей... Про що говорять його колекції – свідки минулого і сьогодення? Що несуть вони серцю відвідувача? Над цим замислюєшся щодня.

Музей – своєрідна школа життя. Вона не може бути незмінною, адже з'являються нові й

нові сторінки історії. І від того, як ми їх зуміємо донести до людей, залежить успіх.

В Україні за останні роки в системі освіти

проведена значна робота з розширення та вдосконалення форм і методів роботи вищих навчальних закладів із пропаганди й відродження декоративно-прикладної творчості. Це важливий засіб формування естетичної культури

студентів. Виховне значення виробів декоративно-прикладної творчості полягає в тому, що вони оптимізують зв'язок людини з предметним середовищем, яке впливає на її характер, звички і смаки. Розвиваючи традиції, нагромаджені в музейній практиці, викладацький та студент-

традиційних виробів і вміння використовувати їх у сучасній інтерпретації сприяє поглибленню професійних знань студентів. Вони оволодівають процесом виготовлення художніх виробів від початку до кінця: створення ескізу виробу (малюнку), підбір матеріалу (дерево, тканина, глина, нитки тощо), підбір інструментів, власне створення виробу, кінцева його обробка.

Дослідницька, пошукова та практична діяльність творчих груп призводить до комплектування фондів музею, активізує фондову, експозиційну, науково-освітню та навчально-методичну роботу. Результатом цієї роботи є оновлення експозиції музею та використання його фондів відповідно до навчально-виховних завдань.

У ПНПУ імені В. Г. Короленка на факультеті технологій та дизайну діяльність музею народних промислів розглядається як

ський колектив Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка розширює тематику пошукової роботи, підвищує інформаційно-естетичний потенціал музейних експозицій, удосконалює на їхній основі форми та методи емоційного впливу. Активний творчий характер музейної діяльності, котра поєднує в собі пошук, дослідження, аналіз, узагальнення, виробляє в молоді здатність і вміння розуміти не лише мистецтво, але й життя в усіх його проявах.

В естетичному, патріотичному вихованні студентів, у професійній підготовці майбутніх учителів, майстрів декоративно-прикладної творчості важливе місце займає глибоке вивчення історії рідного краю, творчість народних умільців. З метою збереження та примноження зразків декоративно-прикладного мистецтва організовані студентські творчі групи, які займаються пошуково-збиральницькою діяльністю в різних районах Полтавської та інших областей України.

Керівники творчих груп спрямовують зусилля студентів на продовження традицій досвідчених майстрів і надання нового звучання сучасним творам. Творчий пошук, осмислення

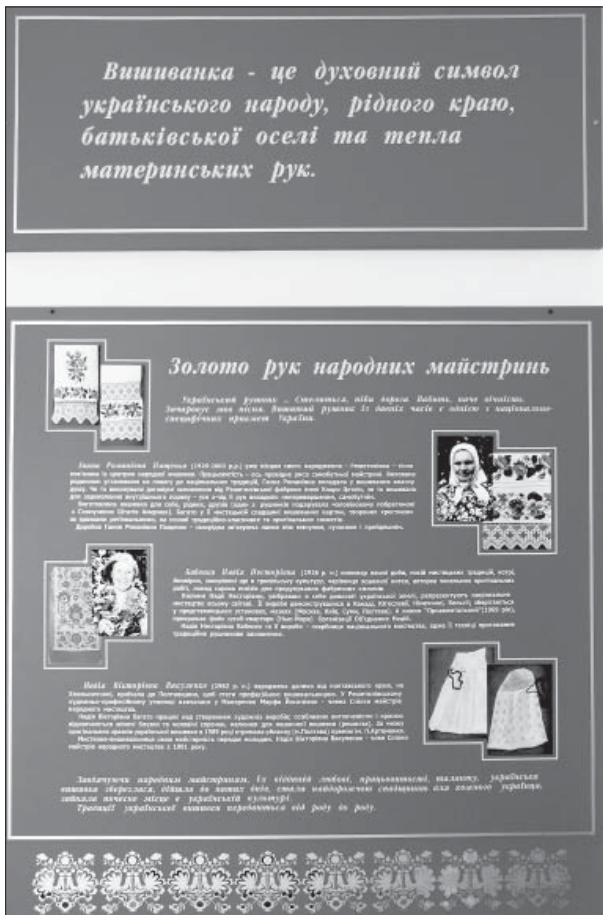

єдиним із пріоритетних напрямів дослідницької та навчально-виховної роботи. Йому належить особлива роль у фаховій підготовці майбутніх учителів технологічної освіти. Музей створений 1989 року.

Серед основних напрямів діяльності музею необхідно виділити такі розділи: науково-освітня й навчально-методична робота; комплектування фондів; фондова робота; формування та оновлення експозиції; екскурсійна робота.

Науково-освітня і навчально-методична робота проводиться на основі музейних експонатів експозиції у формі навчальних занять, лекцій, консультацій, екскурсій.

Фонд музею – це науково обґрунтована сукупність музейних предметів та необхідного для їх вивчення та експонування науково-методичного матеріалу. Крім того, це головний результат науково-дослідної роботи музею та основа для всіх видів його діяльності.

Фондова робота включає організацію обліку і спрямована на зберігання музейних зібрань та визначення можливостей їх науково-дослідного й освітньо-виховного використання.

Експозиційна робота скерована на введення в освітньо-виховний процес музейних експонатів через організацію музейних виставок та експозицій не лише в університеті, а й за його межами.

Музей народних промислів на факультеті технологій та дизайну використовує дослідницьку, збиральну, експозиційну та просвітницьку форми роботи для вивчення національно-культурної спадщини Полтавщини.

На основі зібраних фондкових матеріалів створена і постійно вдосконалюється експозиція музею народних промислів.

Сьогодні у фондах музею зібрана велика кількість матеріалів. Це дає змогу щороку організовувати численні виставки, презентації, науково-практичні конференції з питань відродження та вдосконалення народних промислів.

У плані вдосконалення форм і методів навчально-виховної роботи в університеті набули поширення та важливого значення навчальні заняття в музеї. Саме тому тематика навчальних екскурсій погоджується з вимогами навчальних програм і відповідно розширюється. Крім того, матеріал сприймається легше і цікавіше за рахунок зміни обстановки й використання нових факторів – музейних експонатів, що є оригінальними пам'ятками декоративно-прикладної творчості, історії, культури.

За попередньою домовленістю можна внести певні корективи в хід екскурсії: загострити увагу на певних історичних подіях чи експонатах, повторити основні дати, назви, поняття, терміни.

Сьогодні стало актуальним питання про проведення не навчальної, а скоріше навчально-виховної екскурсії, з акцентуванням уваги на розвиток культури і духовності.

Музей здійснює значну науково-методичну роботу щодо підготовки майбутніх учителів до роботи в школі, надає організаційно-методичну допомогу зі створення музеїв декоративно-прикладної творчості, аудиторій народознавства, дозволяє розробити тематичні плани музейної експозиції відповідно до свят, проводить зустрічі студентів з відомими майстрами народної творчості, засідання за круглим столом

цим у навчальний процес факультету технологій та дизайну Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка введено вивчення курсу “Практикум у навчальних майстернях (Українська народна вишивка. Полтавська традиційна вишивка)”, який включає вивчення найпоширеніших технік вишивання на Полтавщині та інших регіонах України.

Розпочинає експозицію музею стенд “Народні майстри Полтавщини”, на якому золотими літерами вписані імена наших славетних земляків Бабенко Надії Несторівни, Великодної Олександри Кузьмівни, Вакуленко Надії Вікторівни та представлені фрагменти їхніх робіт.

Стенд “Майстри декоративно-прикладного мистецтва” розповідає про майстрів інших рукометел – килимарства, різьблення, лозоплетіння. “Золото рук народних майстринь” – лише так можна назвати вишиті вироби Г. Р. Пащенко, Н. Н. Бабенко, Н. В. Вакуленко. Створені працьовитими невтомними руками вишиванки милують око, вражають своєю витонченістю та неповторністю.

Пащенко Ганна Романівна вишивала, відповідаючи на надокучливі сусідські питання “навіщо?”, “бо щоб красиво було”. Вишивала, аби потішити гарною сорочкою-вишиванкою батька. Вишивала, бо хата без гаптованих рушників – “підсліпувата і невесела”. Вишивала, бо “на вишитих подушках солодший сон”. Вишивала, коли було важко на серці, якщо треба було

прогнати печаль, коли журба і туга ставали нестерпними. Вишивала й тоді, коли радість перехлюпувалася з душі, коли не можна було не відгукнутися на щастя сусідської родини, в якій колишній десятикласниці Юльці підійшла пора виходити заміж, і “тут уже без вишитих рушників для сватів ну ніяк”.

У селі Дружба, що в Решетилівському районі, кожен знав: Ганна Романівна – неперевершена майстриня, а в хаті Пащенків вишивками було прикрашено все – одяг, рушники, скатертини, наволочки, простирадла, підковдри, фіранки на вікнах. Працювала Ганна Романівна в місцевому господарстві, як і всі колгоспники, за “голі” трудодні. Тож своєрідним рятунком стала пропозиція спеціалістів із Решетилівської фабрики художніх виробів, аби колгоспниця Пащенко була заодно і їхньою робітницею та як вишивальниця-надомник виконувала замовлення згідно з договорами – за певну плату.

Стомлена від щоденної колгоспної праці на холодних бурякових кагатах, із вічно напруженими роботящими руками, Ганна Романівна, звичайно ж, ніколи “не була й близько” біля казкових тропіків, де ростуть дивовижні фантастичні пальми, але ж уміла бачити їх на розмальованих морозом вікнах своєї сільської хати, а тоді відтворювати на полотні.

Майстриня говорила, що з-поміж усіх вишитих ужиткових речей рушники стоять на першому місці. Бо й справді кожна важлива подія в житті наших людей традиційно пов'язана з тим чи тим видом рушників, починаючи від щоден-

но ужиткових “утиральних” до “покутних”, тих, якими увінчували куток з божницею. Рушники супроводжують людину від народження до скону. Довгим рушником-наміткою жінки покривали голову, чоловіки в'язали його як пояс.

А у весільних обрядах рушник залишається головним атрибутом і сьогодні. Він незмінний символ доброзичливості й гостинності, коли на ньому навіть на найбільш офіційних прийомах та зустрічах шанованим гостям підносять хліб-сіль.

В обрамленні рушників не тільки в сільських хатах, а й у міських квартирах висять на стінах сімейні фотографії, ними увінчують не лише ікони, а й портрети Т. Г. Шевченка, картини “Тарас Бульба”, “Козак Мамай” тощо.

Невтомна сільська трудівниця, талановита вишивальниця з решетилівського села Г. Р. Пащенко, відійшовши в інший світ, залишила багато гаптованих рушників та інших ужиткових і святкових речей, прикрашених вишивкою. Але в пустій хаті ці безцінні мистецькі витвори, справжні шедеври народної творчості, не могли

промовляти до людей своїми барвами й орнаментами, у яких закодовано і збережено на віки й тисячоліття долю народу, незнищенність духу нашого. Ще більш захованими вони були б у добротній скрині. Таким вишивкам місце поміж людьми, адже рушникові орнаменти – то співуча мелодія душі, що звучить не лише для слуху та очей, а й для розуму, почуттів.

І вирішив тоді Володимир Олександрович Пащенко (1947–2010, колишній ректор педуніверситету) подарувати й матеріні рушники, і всі інші збережені її вишивки в музей декоративно-прикладної творчості вишу. Материнська допомога й підтримка знадобилася авторитетному, добре знаному поміж колег-науковців академікові В. О. Пащенку, адже тоді саме розпочинав освітню підготовку фахівців новий факультет технологій та дизайну, і гостро стояла потреба в добротній наочності з курсу українського народного мистецтва – для практичного навчання і для виховання. Бо саме українські рушники як витвір декоративно-прикладної творчості є символом української ментальності, виразником однієї з найпрекрасніших морально-естетичних традицій нашого народу. І нинішні студенти, а завтрашні вчителі мають бути добре підготовленими, аби плекати, розвивати й примножувати традиції народного мистецтва, на національно-культурних зразках виховувати

покоління українців, прилучаючи їх до чистих національних джерел.

Словом, рушники Ганни Романівни “прийшли” до нашого тоді ще інституту вчасно і започаткували тут один зі своєрідних музеїв українського рушникарства. Швидко дізналися про оригінальний музей рушників і вишивки колеги – викладачі з інших вузів України. Ідуть з усіх усюд, щоб вивчити для своїх досліджень особливості експонатів, використати їх для магістерських робіт та інших наукових праць.

Вишивка – мистецтво всенародне, у якому через віки пронесена і збережена колективна художня пам’ять. Без розуміння цих та інших заповітів не можна глибоко пізнати свій народ, його моральність та естетичні смаки, трудові орієнтири, духовність.

Вишиті вироби музею народних промислів можна розподілити на три типологічні групи: *перша* – вишивка рушників і картин. У цій колекції музею представлено 24 рушники та 16 картин. *Друга група* – вишивка одягу, яка представлена українським народним костюмом. Особливе місце в експозиції займає полтавська традиційна сорочка, плахта та юпка. *Третя група* – вишивка постільної білизни, яка представлена 9 простирадлами.

Зробивши перший погляд на вишивки Ганни Романівни, ми потрапляємо у квітковий сад. І справді, всюди квіти. Тут квітнуть лілеї і волош-

ки, там ніжно посміхаються триколірні фіалки, а далі – маки з колосками. Чітко простежується особливість полтавської вишивки – насичений, яскравий квітковий орнамент.

В. О. Пащенко (1947–2010) – учений, педагог, ректор ПНПУ (1990–2008)

Протягом багатомісячної історії мистецтва вишивання прямий, безпосередній зміст символічних зображень поступово стирався. Однак, хоч орнаментальні форми дійшли до нас дещо трансформованими, можливо, більш абстрактними, символіка їх в основному збереглася завдяки традиції.

Вишитий рушник із давніх часів є однією з національно-специфічних прикмет України. “Рушник! Він і нині усимволізовує чистоту почуттів, глибину безмежної любові до своїх дітей, до всіх, хто не черствіє душею, він щедро простелений близьким і далеким друзям, гостям”, – написав Василь Скуратівський.

Усі рушники, що експонуються, умовно можна поділити на дві групи за способом виконання: вишиті традиційними рушниковими швами та виконані технікою “хрестик”.

Традиційні полтавські рушники мають свої особливості та вирізняються серед інших. На них чітко простежуються стилізоване зображення дерева життя, зображення квітів та птахів. Відмічаємо поєднання декількох технік виконання на одному виробі, зокрема полтавська гладь, лиштва, солов’їні вічка, ляхівка, вирізування, рушникові шви та інші.

На зламі XIX–XX століть відбулося поширення техніки хрестик. Вона відома у Європі з кінця XVIII століття, а в Україні – з початку XIX століття. Так вишивали в містах і панських маєтках різноманітні предмети інтер’єрного призначення. У народній вишивці ця техніка була відома давно, але вона завжди виконувалась у поєднанні з іншими, традиційними. Відокремлення та поширення хрестика як само-

стійної техніки було викликане появою нових рослинних натуралістичних мотивів у червоночорній гамі. Саме тоді, в кінці ХІХ – на початку ХХ століття, з'являються фабриканти-милова-

ри, чужоземці Брокари, Роле та інші, які, підробляючись під народний орнамент, пропагували "натуралізм".

Майстрині надають перевагу натуралістичним мотивам троянд, лілій, жоржин, хмелю, винограду, які поширюються через друковані збірці, дешеві альбоми з малюнками для вишивок у псевдонародному стилі. Техніка "хрестик" і велика кількість кольорових ниток муліне поступово витісняють давні способи шитва, стали колористичну гаму вишивок.

На рушниках, що виконані хрестиком, ми бачимо розквітлі троян-

ди, поважні жоржини, веселі фіалки, тендітні волошки та дзвоники, маки, лілеї. Усі квіти потапають у зеленому листі, майстерно поєднані в букетики та букети. Квіточка до квіточки творить композицію. Вони вражають нас динамічністю, витриманим стилем, насиченістю кольорів, максимальним наближенням до реальності, природності кожного зображення.

Помітно, що квіти на вишитих виробах – характерні для Полтавської області. Для прикладу можна порівняти два рушники із, здавалося б, однаковим малюнком. Вибраний малюнок виконаний у дзеркальному відображенні, й при цьому відмічаємо зміну кольорів. Квіти верхнього ярусу в одному випадку виконані теплими барвами (червона, оранжева), в іншому – холодними (синя, фіолетова); відмінний також колір листя. Кожний листочок підкреслює динамічність узору.

Рушник "Лілеї" займає особливе місце в експозиції. Серед інших він вирізняється своїм зображенням. Такий ефект створений технікою виконання. У даному випадку нам представлений спосіб збільшення малюнку. Кожний елемент квітки складається з поєднання чотирьох хрестиків в один. Малюнок, створений таким чином, здається більш геометризованим у порівнянні з іншими. Водночас композиція не

втрачає своєї виразності та плавності переходів кольору.

Практично кожний рушник експозиції має ще один елемент оздоблення – мережку або мереживо. Мережка – одна з найцікавіших технік виконання. Існують різноманітні види мережок.

Мережки виконуються переважно білим кольором, а малюнок утворюється за рахунок настилів ниток. На Полтавщині для виконання мережки використовують, окрім білих, світло-сірі та блакитні нитки. Традиційно мережки виконують роль перехідного або розділяючого елемента орнаментальної композиції, але досить часто – це вели-

кі складні візерунки. Мереживо не вишите, а плетене за допомогою гачка. Зазвичай його використовують для оздоблення низу виробу на рушниках, простиралах.

“Рушник – то свята, зворушливо-поетична реліквія, яка крізь товщі віків світиться для нас, висонцюється національним символом непогасимих традицій”, – наголошував Петро Ганжа.

Рушники експозиції музею можна розподілити за матеріалом. Одні виконані на фабричному, інші на домотканому полотні. Рушник мережаний “Троянди” виконаний на домашньому полотні. Нитки товсті, їх добре видно. Полотно відбілене, сіруватого кольору. Композиція створена із трьох елементів: мережана частина (техніка виконання – прутик з настилом білими, синіми, червоними та чорними нитками – створює геометричний малюнок; за рахунок зміни кольорів утворені зірки на білому тлі); вишита частина – рослинний орнамент, виконаний технікою “хрестик”; мережана частина, яка утворює китиці.

Рушник мережаний “Дерево життя” має також три композиційні розділи: мережка, вишивка та мереживо. Мережка являє собою поєднання рослинно-геометричного орнаменту, колір – червоний та білий. Вишивка – стилізоване “дерево життя”, схоже з прадавнім символом, та півники як обереги домашнього добробуту. У якості оздоблення низу виробу використано мереживо.

Рушник “Мереживо” особливий тим, що відсутня вишивка. Узор виконаний повністю технікою “прутиком з настилом”, геометричним орнаментом. В експозиції цей рушник єдиний і неповторний.

Щодо вишитих картин, то з першого ж погляду можна відмітити чітку композиційну довершеність кожної з них. Це свідчить про художній та естетичний смак майстрині. Немає притаманного сучасності абстракціонізму. Що не твір, то ціла історія.

“Три богатирі” – ніби спогад з дитинства про балади та казки, про визначних воїнів та лицарів. Поряд двійко

лебедів – символ кохання та вірності. Зовсім не випадково вони опинилися в оселі. Кожна дівчина, жінка, мати, дружина прагнула зберегти своє кохання, родину. Це своєрідний оберіг

семейного життя. І, дивлячись на картину, пригадуєш легенду про лебедину вірність. Картина “Кремль” – відображення минулої епохи. Навіть у таких сюжетах майстриня витримала свій неповторний стиль. Картина “Гулі прилетіли” відображає любов та повагу українського народу до цих птахів. Про них співали в колискових, закоханих називали голубочками. Дві картини “Дівчина з оленем” та “Дівчина з оленем біля річки” подібні, оскільки виконані за одним і тим самим зразком. У

цих роботах можна відмітити вміння й талант майстрині компонувати елементи сюжету, запозичуючи їх з інших картин. Дівчина та олень

розміщені щоразу в іншому середовищі. Кожна з картин пронизана любов'ю до персонажів, і, мабуть, тому вони приваблюють теплотою та ліричністю. Картина “Рідна хата” має свої художні особливості. Найперше – тут зображена архітектурна споруда, яка майстерно перенесена на площину, на картині зазначений рік виконання – 1987-й. Дату майстриня позначала лише на окремих виробах, відмічаючи особливість події або сюжету.

І знову квіти, квіти, квіти... Наступна типологічна група – простирадла. Вони виконували дві функції: побутову (використовували для застелення ліжка) і естетичну (використовували для закривання простору під ліжком). Кожний експонат цієї групи оздоблений мереживом.

Остання типологічна група представлена українським жіночим костюмом. Жіночий народний святковий одяг складався з полотняної сорочки і плахти з кольоровою попередницею (фартухом), а в робочий час – із двох темних

запасок або чорної дерги, які прикріплювалися (підв'язувалися) до стану кольоровим вовняним поясом. Головними уборами переважно були намітки, очіпки, хустки.

Жіночий одяг оздоблювався естетично й вишукано. Кольорова плахта, виткана та вишита нитками старанно дібраних кольорів, яскрава керсетка для свят і темного кольору – для буднів, барвіста сорочка, вінок – у такому одязі дівчина нагадувала букет живих квітів. Обов'язковим атрибутом українського вбрання були червоні чоботи (сап'янці).

Звернемо увагу на полтавську жіночу сорочку. Характерна її особливість – це вишивка біллю, тобто білими нитками по білому тлу (полотняними нитками по полотну). Якщо уважно придивитися до виконаного узору, то можна помітити темніший відтінок ниток. Таке враження створює своєрідність техніки виконання. Густими дрібненькими стібками білих ниток за-

стелені в різному спрямуванні прями, ламані лінії, зубці, кружальця, ромбики, пелюстки тощо. Вони рельєфно виділяються на тканині, їхнє образне звучання посилене введенням у вишиті орнаментальні смуги інших технік: стеблового шва, верхоплута, зернового виводу, виколювання, вирізування тощо. Залежно від змісту мотивів, способів їх окреслення стібками, полтавська лиштвa отримала назви клинцева, хмелем, барвінкова, берізка, дубове листя, ламане дерево, виноград, решітка тощо.

Інформаційні стенди виконані в єдиному художньому стилі та несуть цікаві відомості для відвідувачів музею. На стенді “З історії вишивки” розповідається про перші вишивальні спроби наших пращурів, орнаменти української вишивки. Стенди “Рушник у поетичних рядках” та “Вишиванка” переносять нас у світ поезії та народної творчості, присвяченої рушникам. Стенд “Посвята Полтаві” містить щирі слова захоплення нашим славетним містом, виголошені Любов'ю Мацько:

*Боговибрана, благословенна Полтава!
Полтава – животворна, відновна,
торжествувальна,
неповторна корона рідного краю –
правдивим золотом сяє
в духовно-інтелектуальному житті
нашої країни,
живить скарбами рідної землі,
гріє душу чарами м'якої вимови,
стелиться рушниками мудрих доріг
Григорія Сковороди.
Полтава, як щира молитва,
як материнська пісня,
як усміх Наталки і пісня Петра
була, є і буде
берегинею українського духу,
храмом нашої віри і надії.*

Музей народних промислів – це своєрідна перлина факультету технологій та дизайну. У ньому проводяться урочисті зустрічі з майстрами декоративно-прикладної творчості, науково-практичні конференції, лекції, засідання круглих столів та інші заходи. Перебуваючи в музеї, студенти мають змогу замалювати зразки вишивок для подальшого їх вдосконалення, розробити нові узори, поєднуючи традиційні та сучасні елементи вишивок. Робота в естетично оформленому приміщенні пробуджує у вихованців почуття прекрасного, надихає та сприяє творчому зростанню майбутніх учителів.

Література

1. Білик, Г. “Бо пора се великая есть...” [Текст] / Г. Білик, М. Ляпаненко // Рідний край: наук. публіц., худож.-літ. альманах / Полтав. держ. пед. ін-т ім. В. Г. Короленка; гол. ред. В. Пащенко. – Полтава, 2001. – № 1(4). – С. 30–35.
2. Демиденко, Т. Гармонія як життєвий вимір [Текст] / Т. Демиденко // Рідний край. – 2011. – № 2 (25). – С. 83–90.
3. Дорогу у велике життя Володимиру Пащенку простелила мама своїми вишитими рушниками [Текст] // Полтавська думка. – 2010. – № 17. – С. 13.
4. Думка-Кондратьєва, Ю. І на тім рушничкові... [Текст] / Ю. Думка-Кондратьєва // Зоря Полтавщини. – 2011. – 1 лист.
5. Титаренко, В. П. Музей-майстерня з українських народних ремесел та його виховні можливості [Текст] / В. П. Титаренко // Імідж сучасного педагога. – 2000. – № 4–5. – С. 46–47.
6. Титаренко, В. П. Музей українських народних ремесел педагогічно-індустріального факультету

[Текст] / В. П. Титаренко // Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка мовою музейних експонатів: нариси про музеї, музейні кімнати, музейні аудиторії. – Полтава: ПНПУ, 2000. – С. 81–94.

